

ВИХОВНА СИСТЕМА ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ЯК ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН

Олена Позднякова

*Комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради*

Анотація:

У статті розглянуто сутність і структурно-функціональні характеристики виховної системи школи-інтернату як освітнього феномену. На основі дефінітивного аналізу встановлено, що виховна система розглядається, по-перше, як структура макрорівня, що забезпечує реалізацію виховних завдань освітніх закладів району, по-друге, як структура мікрорівня, що визначає інституційні чинники виховання в умовах навчального закладу. До основних компонентів виховної системи школи-інтернату належать: виховна мета, завдання, суб'єкти діяльності; відносини, які виникають у діяльності суб'єктів; середовище системи й управління нею. Визначено етапи розбудови виховної системи (проекткування, становлення, стабілізація, оформлення й оновлення), послідовність яких зумовлює динамічність системи, її здатність змінюватися відповідно до актуальних суспільних запитів.

Ключові слова:

виховна система; школа-інтернат; етапи розвитку виховної системи; виховний простір; виховне середовище.

Аннотация:

Позднякова Елена. Воспитательная система школы-интерната как образовательный феномен.

В статье рассмотрена сущность и структурно-функциональные характеристики воспитательной системы школы-интерната как образовательного феномена. На основе дефинитивного анализа установлено, что воспитательная система рассматривается, во-первых, как структура макроуровня, обеспечивающая реализацию воспитательных задач образовательных заведений района, во-вторых, как структура микроуровня, определяющая институциональные факторы воспитания в условиях учебного заведения. К основным компонентам воспитательной системы школы-интерната относятся: воспитательная цель, задачи, субъекты деятельности; отношения, которые возникают в деятельности субъектов; среда системы и управление ею. Определены этапы развития воспитательной системы (проектирование, становление, стабилизация, оформление и обновление), последовательность которых обуславливает динамичность системы, ее способность изменяться с учетом актуальных общественных запросов.

Ключевые слова:

воспитательная система; школа-интернат; этапы развития воспитательной системы; воспитательное пространство; воспитательная среда.

Resume:

Pozdniakova Olena. Educational system of a boarding school as an educational phenomenon.

The paper deals with the essence and structural and functional characteristics of an educational system of a boarding school as an educational phenomenon. With the help of definitive analysis it is ascertained that the notion of an educational system is seen, first, as a macrolevel structure, which ensures realization of educational tasks of the district educational institutions, and second, as a microlevel structure, which defines the institutional educational factors under the conditions of an educational institution. Analysis of the contentive aspects of educational systems has shown that they contain in different proportions general scientific approaches: systemic, activity-related, problem-related, personality-oriented, synergetic and competence-oriented. The main components of the educational system of a boarding-school are believed to be the educational goal, tasks and activity subjects; relationships that are formed in the process of activities carried out by subjects; the system environments and its management. The stages of educational system evolution are defined (designing, development, stabilization, formation and renovation), which, when following a certain pattern, precondition the high rate of dynamics of the system, its ability to stand up to the challenges of the modern society, to realize the innovational educational paradigm of open systems, and meet the child's need for self-development, self-improvement and formation of a culture of fully realized creative life. In the context of a new paradigm of open educational systems, a tendency of defining top-priority tasks of open educational space is detected.

Key words:

educational system; boarding school; stages of development of an educational system; educational space; educational environment.

Постановка проблеми. Перспективи подальшого розвитку в Україні демократичного суспільства, у якому всі громадяни мають можливість реалізувати свої права й досягти повноти самореалізації, значною мірою залежать від задоволення потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Першочергове значення при цьому має підвищення якості освіти дітей цієї категорії, що є одним з пріоритетів держави й суспільства. Сучасний стан і тенденції розвитку системи спеціальної освіти вимагають від фахівців нагального розв'язання ряду актуальних проблем, зокрема й проблеми ефективного виховання школярів в умовах інтернатних закладів. Їх випускники мають виходити в доросле життя з компетентнісним потенціалом, достатнім для успішного виконання своїх громадянських і професійних обов'язків, для повноправної участі в соціальній

практиці. Забезпечити такі результати можуть лише ті школи-інтернати, у яких виховна робота організована на системних засадах і спрямована на розвиток у школярів життєвої компетентності в єдності всіх її складників. Виховна система закладу має бути осередком активної діяльності всіх дітей, їх самоврядування, колективної відповідальності та співтворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці нового змісту виховання як магістрального напрямку наукового пошуку присвячені наукові праці Т. Алексеєнко, І. Бега, Т. Волкової, І. Єрмакова, О. Кононко, В. Мачуського, В. Нечипоренко, В. Оржеховської, Ж. Петрочко, І. Погорілої, Г. Сазоненко та інших дослідників, які, аналізуючи стан виховних систем освітніх закладів, вказують на нагальну потребу в ефективних виховних системах, здатних

забезпечити розвиток життєстійкої, життєздатної, життєво компетентної особистості. Наукові засади становлення виховних систем розкриваються також у роботах Є. Баришникової, О. Вишневського, В. Караковського, Л. Кацинської, І. Колесникової, Л. Новикової, Н. Сіліванової, Т. Сємейкіної, О. Сидоркіна, Є. Степанової, В. Созонова, Г. Сороки, Т. Шамової та інших учених. Вивчення наявних систем сучасної освіти насамперед пов'язано з виявленням і усвідомленням суттєвих ознак такого явища, як компетентісно спрямована відкрита виховна система, і способів, за якими вона будується.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців свідчить про те, що подальшого вивчення потребує освітній феномен виховної системи школи-інтернату, оскільки в умовах упровадження компетентісного, діяльнісного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного й акмеологічного підходів у вітчизняній освіті актуалізується проблема підвищення ефективності роботи інтернатних закладів згідно з вимогами освіти XXI століття.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати сутність і структурно-функціональні характеристики виховної системи школи-інтернату як освітнього феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Даючи визначення поняттю «виховна система», науковці розкривають його з різних позицій. Так, В. Нечипоренко зазначає, що виховна система – це впорядкована сукупність компонентів, взаємодія та інтеграція яких зумовлюють здатність закладу до цілеспрямованого та ефективного сприяння розвитку особистості дитини. Система охоплює весь педагогічний процес, інтегруючи навчальні заняття, виховні заходи, діяльність батьківського комітету, роботу студентсько-учнівського самоврядування, гурткову роботу й діяльність соціально-психологічної служби [5, с. 110].

О. Вишневський вважає, що виховна система – це повноцінне, насичене й суспільно значуще творче життя педагогів, вихованців, батьків, головним завданням якого є розвиток їхніх особистісних якостей, де самостійні компоненти педагогічного процесу розглядаються не ізольовано, а у їх взаємозв'язку, що дає змогу виявити загальні системні властивості та якісні характеристики [1].

Н. Сіліванова визначає виховну систему як комплекс взаємопов'язаних блоків: концепції, мети, діяльності, що забезпечує її реалізацію, суб'єктів діяльності, її складників і середовища [8]. Усі компоненти взаємопов'язані й взаємозалежні й становлять

єдність і цілісність, процес і результат одночасно.

На думку Г. Сазоненко, «виховна система» є цілісним організмом, що формується в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база) і сприяє духовному розвитку й саморозвитку особистості [7].

Ураховуючи проаналізовані дефініції, виховну систему школи-інтернату можна визначити як упорядковану сукупність компонентів, взаємодія та інтеграція яких зумовлює необхідну функціональну якість закладу, його здатність забезпечувати соціалізацію й різнобічний особистісний розвиток усіх школярів, незалежно від стану їхнього здоров'я та соціального статусу.

Оскільки результати функціонування будь-якої системи суттєво залежать від повноти й узгодженості її структурних компонентів, доцільно зупинитися на сучасних підходах до визначення структури виховної системи школи-інтернату. Т. Волкова визначає структуру виховної системи навчального закладу як сукупність її компонентів: цілей системи; діяльності, що забезпечує їх реалізацію; суб'єктів діяльності; відносин, які з'являються у діяльності суб'єктів; середовища системи й управління нею. Відносини між суб'єктами системи визначаються дослідницею як системотвірний компонент, здатний забезпечити цілісність і розвиток виховної системи [2, с. 62–67].

І. Погоріла розглядає виховну систему сучасного закладу освіти як комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, життєвий простір тощо), які становлять цілісну соціально-педагогічну структуру й забезпечують реалізацію та самореалізацію особистості, її життєздійснення [6]. На думку І. Погорілої, компонентами виховної системи є: цільовий (сукупність ідей, цілей і концепцій, для реалізації яких створюється виховна система); змістовий (зміст виховної роботи, у якому реалізуються цілі виховання); організаційний (організація виховного простору як перетворювального середовища); діяльнісний (забезпечує реалізацію цілей виховання через колективну творчу й клубну діяльність); емоційний (відносини між суб'єктами, мікроклімат у колективі); експертний (оцінка якості виховної системи) [6].

П. Степанов розглядає виховну систему як освітній феномен і визначає такі її базові компоненти:

1. Індивідуально-груповий компонент (адміністрація, учителі й співробітники установи

освіти, учні, батьки учнів, інші дорослі, що беруть участь у виховному процесі й життєдіяльності навчального закладу).

2. Ціннісно-орієнтаційний компонент (цінності колективу дітей і дорослих; цілі виховання; перспективи життєдіяльності учнівського колективу; принципи й ключові ідеї побудови виховної системи й життєдіяльності освітньої установи).

3. Функціонально-діяльнісний компонент (системотвірний вид діяльності, форми та методи організації спільної діяльності й спілкування; основні функції виховної системи; управління виховною системою та її самоврядування).

4. Комунікативний компонент (відносини в товаристві дітей і дорослих, внутрішні й зовнішні зв'язки виховної системи).

5. Діагностико-результативний компонент (критерії й показники ефективності виховної системи; форми, методи та прийоми вивчення, аналізу й оцінки функціонування виховної системи) [3].

Серед істотних особливостей виховної системи освітнього закладу дослідники виділяють такі:

1. Наявність змістовно-ціннісного ядра, що охоплює систему значущих цінностей, цілей і принципів виховання, зміст життєдіяльності виховної системи й методики оцінки результатів роботи виховної системи.

2. Просторово-тимчасова структура, що складається з індивідуальних, групових, колективних, фронтальних форм різних видів діяльності з дітьми.

3. Координаційно-педагогічний компонент (сукупність педагогічних технологій, які застосовуються в навчально-виховному процесі; перелік функцій педагогічного колективу; система підвищення професійної компетентності педагогів; система педагогічної освіти батьків і взаємодія з ними; керівництво розвитком виховної системи) [11].

В. Созонов серед основних компонентів виховної системи називає:

– концепцію особистості дитини та її розвитку відповідно до структури базових потреб;

– мету виховної системи й принципи її функціонування, напрями виховної роботи навчального закладу;

– відносини суб'єктів виховання як взаємодію потреб та інтересів;

– соціальне, педагогічне й психологічне середовище життєдіяльності навчального закладу як взаємодію двох механізмів виховання – зовнішніх і внутрішніх;

– управління (принципи управління, критерії та показники ефективності виховання

й самовиховання, результат діяльності виховної системи) [9].

Отже, аналіз запропонованих дослідниками структур виховних систем дає змогу твердити, що методологічною основою багатьох з них є теорія систем. Науковці виділяють такі складники системи: цілі, завдання, принципи, відносини суб'єктів процесу, побудова розвивального середовища тощо. Окремі дослідники за основу структурування виховної системи беруть діяльнісний підхід (розглядають виховну систему як процес), інші – компетентнісний підхід (розглядають структуру системи з позиції способів реалізації її провідних завдань). До основних компонентів виховної системи школи-інтернату належать: виховна мета, завдання, суб'єкти діяльності; відносини, які виникають у діяльності суб'єктів; середовище системи й управління нею.

Щодо етапів, які проходить виховна система закладу у своєму розвитку, то в цьому питанні погляди науковців збігаються. Так, І. Єрмаков виділяє такі етапи, як:

1) етап становлення виховної системи, який характеризується стихійним характером взаємодії; розробкою концепції виховної системи як сукупності основних педагогічних ідей; виділенням системотвірної діяльності й створенням «випереджувальних ситуацій», що моделюють майбутню систему;

2) етап відпрацювання змісту й структури системи, пріоритетних напрямів її функціонування;

3) завершальний етап, на якому активно впроваджується педагогічне збагачене середовище;

4) етап оновлення й перебудови системи, що реалізується за рахунок варіацій, що ведуть до зміни системи.

Підкреслюючи принцип циклічності розвитку відкритих виховних систем, І. Єрмаков зауважує, що «оновлення системи, якщо вона загалом прогресивна, зазвичай іде в напрямі її ускладнення: удосконалюється мета, різноманітнішою стає діяльність, більш гуманними відносини, розгалуженішими зв'язки і, звичайно, глибшими управлінські процеси. Процес оновлення системи, пов'язаний з уведенням новацій, як правило, є суперечливим. Новоутворення не завжди органічно вкладаються у виховну систему, їх уведення зумовлює певні порушення й потребує попереднього моделювання нового стану системи, що передбачає ті зміни, які відбуваються в її структурі, функціях, внутрішніх і зовнішніх зв'язках, відносинах» [4, с. 22–25].

Технологія становлення виховної системи, на думку Т. Волкової, реалізується відповідно до таких етапів: вироблення цілей, завдань

і умов, за яких відбуватиметься становлення системи; визначення видів і форм виховної діяльності; формування середовища життєдіяльності школи; функціонування й оновлення системи [2, с. 62–67].

І. Погоріла встановила, що виховна система проходить декілька етапів, які пов'язані з її створенням, становленням і розвитком. На першому етапі (становлення) упроваджуються провідні ідеї, розробляється концепція, налагоджується системотвірна діяльність, використовуються педагогічні новачки. Другий етап (стабілізації) пов'язаний з відпрацюванням змісту й структури системи, утвердженням системотвірної діяльності, пріоритетних напрямів функціонування системи, встановленням зв'язків між видами діяльності, подальшим упровадженням системних форм виховання, адекватних особливостям і потребам учнів. На третьому етапі (оформлення) кожен компонент системи максимально активізується, системні зв'язки стають більш міцними, посилюються інтегративні процеси, які органічно пов'язують навчально-пізнавальну діяльність з вихованням, система структурно оформлюється. Четвертий етап (оновлення) іде в напрямі конкретизації й диференціації системи: поглиблюється мета, більш різноманітною стає діяльність, гуманістичними відносинами, розгалуженішими зв'язки й глибшими управлінські процеси [6].

Т. Шамова, розглядаючи етапи становлення виховної системи навчального закладу, виділяє серед них такі: етап розробки вихідної концепції, етап створення проекту школи, у рамках якого будуватиметься система (прогнозування умов), і етап створення описової моделі як моделі майбутнього стану виховної системи (компоненти, зв'язки між ними, призначення компонентів) [10].

Отже, хоча погляди фахівців на діалектику становлення й розвитку виховної системи збігаються лише частково, спільним для них є визнання вирішальної ролі нововведень (новацій) для успішного перебігу цього процесу. Найголовнішими нововведеннями є цільові виховні програми й технології, які мають бути чітко спроектовані з урахуванням напрямів реалізації виховної системи закладу.

Висновки. На підставі вивчення наукової літератури встановлено, що окремі науковці розглядають поняття «виховна система» в широкому розумінні як структуру макрорівня, що забезпечує виконання виховних завдань освітніх закладів району, а інші – як структуру мікрорівня. Аналіз багатьох дефініцій свідчить про їх системний зміст, оскільки «виховна система» переважно розглядається або як система, або як сукупність компонентів.

Виховна система як складне утворення проходить у часі певні етапи. Саме динамічність системи зумовлює її здатність відповідати на виклики сучасного суспільства, реалізовувати інноваційну освітню парадигму відкритих систем і задовольняти потребу дитини в саморозвитку, самовдосконаленні й формуванні культури повноцінного й творчого життя.

Аналіз змістових аспектів виховних систем дає змогу твердити, що вони охоплюють такі загальнонаукові підходи, як системний, діяльнісний, проблемний, особистісно-зорієнтований, синергетичний і компетентнісний. У контексті нової парадигми відкритих соціально-освітніх систем простежується тенденція формування пріоритетних завдань відкритого виховного простору.

Список використаних джерел

1. Вишневський О. І. Теоретичні основи педагогіки : Курс лекцій / Вишневський О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М.; за ред. Вишневського О. І. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Т. І. Управління розвитком виховної системи загальноосвітніх навчальних закладів інноваційного типу / Т. І. Волкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2010. – Вип. 8 (61). – С. 62–67.
3. Григорьев Д. В. Воспитательная система школы. От А до Я / Григорьев Д. В., Кулешова И. В., Степанов П. В. – М. : Просвещение, 2006. – 208 с.
4. Єрмаков І. Г. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем / І. Г. Єрмаков. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – 224 с.
5. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-

References

1. Vyshnevs'kyi, O. I. (2001). *Theoretical grounds of pedagogy : Course of lectures*. Drohobych : Vidrodzhennia. [in Ukrainian]
2. Volkova, T. I. (2010). Managing the development of educational system in general educational institutons of innovative type. *Pedahohika formuvannia tvorchoii osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitmii shkolakh*. Issue 8 (61). 62–67. [in Ukrainian]
3. Grigoriev, D. V. (2006). *Educational system at school. From A to Z*. Moscow : Prosveshchenie. [in Russian]
4. Yermakov, I. H. (2006). *Raising life creativity: models of educational systems*. Kharkov : Publishing group "Osnova". [in Ukrainian]
5. Nychyporenko, V. V. (2013). *Systemic development of education and rehabilitation centre as an open innovative social-educational institution : monograph*. Zaporizhia : Publishing of Khortytisia National Education and Rehabilitation Multi-profile Centre. [in Ukrainian]
6. Pohorila, I. O. (2005). *Pedagogical conditions of developing educational systems of modern gymnasiums :*

- реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – 512 с.
6. Погоріла І. О. Педагогічні умови становлення виховних систем сучасних гімназій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / І. О. Погоріла. – К., 2005. – 25 с.
  7. Сазоненко Г. Виховання як цілісна система [Електронний ресурс] / Г. Сазоненко // Режим доступу до публікації: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=732> (21. 08. 2016).
  8. Силиванова Н. Л. Современные представления о воспитательном пространстве / Н. Л. Силиванова // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 35–39.
  9. Созонов В. П. Воспитательная система на основе потребностей школьника как фактор гуманизации образовательного процесса школы: дисс. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Созонов Валерий Петрович. – Ижевск, 2006. – 179 с.
  10. Шамова Т. И. Воспитательная система школы: сущность, содержание, управление / Т. И. Шамова, Г. Н. Шибанова. – М.: ЦГЛ, 2003. – 200 с.
  11. Якиманская И. С. Принципы построения образовательных программ и личностное развитие учащихся / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1999. – № 3. – С. 30–47.
- abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.07 "Theory and Methods of Education". [in Ukrainian]*
7. Sazonenko, H. *Upbringing as an integral system*. Retrieved from: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=732> (21. 08. 2016). [in Ukrainian]
  8. Silivanova, N. L. (2000). *Modern views of educational space*. *Pedagogika*, 6, 35–39. [in Russian]
  9. Sozonov, V. P. (2006). *Educational system on the basis of a pupil's needs as a humanizing factor of an educational process at school: thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01*. Izhevsk. [in Russian]
  10. Shamova, T. I. (2003). *Educational system at school: essence, content, management*. Moscow: CGL. [in Russian]
  11. Yakimanskaya, I. S. (1999). Principles of making educational programs and personal development of students. *Voprosy psikhologii*, 3, 30–47. [in Russian]

Рецензент: Приходько М.І. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Позднякова Олена Леонтіївна

lab.hnnrbc@mail.ru

Комунальний вищий навчальний заклад

«Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

вул. Наукове містечко 59 (о. Хортиця), м. Запоріжжя,

69017, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1598>

Матеріал надійшов до редакції 26. 08. 2016 р.

Прийнято до друку 26.09.2016 р.

Information about the authors:

Pozdiakova Olena Leontiivna

lab.hnnrbc@mail.ru

Municipal Higher Educational Institution

"Khortytsia National Academy of Education and

Rehabilitation" of

Zaporizhia Regional Council

59 Naukove mistechko St. (Khortytsia), Zaporizhia,

69017, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1598>

Received at the editorial office 26. 08. 2016.

Accepted for publishing 26.09.2016.